УДК [340.134:343](436) «19»:34.046(094.4) «1852»

КОДИФІКАЦІЯ АВСТРІЙСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ. – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

CODIFICATION AUSTRIAN CRIMINAL LAW IN THE LATE XIX CENTURY – EARLY XX CENTURY

Шуп'яна М.Ю.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена висвітленню етапів кодифікаційного процесу у галузі кримінального права в Австрійській імперії та Австро-Угорській монархій у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. Проаналізовано питання, пов'язані із прийняттям та чинністю в часі і чинністю в просторі Австрійського Кримінального кодексу 1852 р. Автор акцентує увагу на причинах тривалого застосування Кримінального кодексу 1852 р. як в Австрійській імперії та Австро-Угорській монархії, так і в незалежній Австрії.

Ключові слова: неоабсолютизм, законопроект, кодифікаційна комісія, Австрійський Кримінальний кодекс 1975 р., Румунський Кримінальний кодекс 1936 р.

Статья посвящена освещению этапов кодификационного процесса в области уголовного права в Австрийской империи и Австро-Венгерской монархии во второй половине XIX в. – начале XX в. Проанализированы вопросы, связанные с принятием и действием во времени и действием в пространстве Австрийского Уголовного кодекса 1852 г. Автор акцентирует внимание на причинах длительного применения Уголовного кодекса 1852 г. как в Австрийской империи и Австро-Венгерской монархии, так и в независимой Австрии.

Ключевые слова: неоабсолютизм, законопроект, кодификационная комиссия, Австрийский Уголовный кодекс 1975 г., Румынский Уголовный кодекс 1936 г.

Article is devoted to coverage phase's codification process in the field of criminal law in the Austrian Empire and Austro-Hungarian monarchy in the second half of the XIX century – early XX century. Analyzed issue related to the adoption and validity in time and validity in space Austrian Criminal code 1852. The author focuses on the cause's prolonged use of the Criminal code 1852 as in the Austrian Empire and Austro-Hungarian monarchy, and in independent Austria.

Key words: neoabsolutism, bill, codification commission, Austrian Criminal code1975, Romanian criminal code 1936.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української держави та суспільства, пов'язаному з утвердженням принципів демократичної та правової держави, а також із євроінтеграційними процесами, перед нашою державою постає низка завдань, серед яких чільне місце займає реформування національної правової системи, а також кодифікація та уніфікація законодавчих приписів, зокрема у галузі кримінального права. Для забезпечення ефективності цих процесів необхідним є аналіз їх історичного підґрунтя. З огляду на це значний інтерес викликає історико-правове дослідження кодифікаційних процесів в галузі кримінального права, що відбувались в Австрійській імперії та Австро-Угорській монархії, а також в Галичині та Буковині як їх складових частинах у другій половині XIX ст. – на початку XX ст., та норм кримінальних кодексів, як їх результату. Актуальність цього питання пов'язана із значимістю історико-правового досвіду у сфері кодифікації кримінального законодавства, оскільки врахування помилок минулого є гарантією запобігання їх у майбутньому, що є важливим в умовах кодифікації законодавства незалежної України.

Стан дослідження. Серед дослідників питання пов'язаного із кодифікацією австрійського кримінального законодавства у першій половині XIX ст. – на початку XX ст. необхідно назвати таких вчених, як В.С. Кульчицький [9; 14], І.Й. Бойко [1], Dariusz Makiłła [2], Karol Koranyi [4], Edmund Krzymuski [11], Iwo Jaworski [8], які проаналізували та розвинули існуючі наукові уявлення з цього питання.

Незважаючи на вказане, в сучасній юридичній літературі з історії держави і права України та історії держави і права зарубіжних країн мають місце поки що початкові спроби дослідження питання кодифікації австрійського кримінального законодавства у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.

Метою статті є детальний аналіз історико-правової літератури та подальша розробка питання, пов'язаного із причинами кодифікації кримінального законодавства в Австрійській імперії, Австро-Угорській монархії та незалежній Австрії у другій половині XIX ст. – на початку XX ст., а також з'ясування причин тривалого застосування австрійського кримінального кодексу 1852 р.

Виклад основного матеріалу. Революція 1848–1849 рр. стала одним із важливих поштовхів для поступового перегляду положень діючого кримінального законодавства Австрійської імперії та відновлення роботи кодифікаційної комісії над проектом нового Кримінального кодексу. Чинним і надалі залишався Кримінальний кодекс від 3 вересня 1803 р., але уже зі змінами [1, с. 306]. Зокрема, до Австрійського Кримінального кодексу 1803 р. було вне-

сено такі зміни: розпорядженням міністра юстиції від 22 травня 1848 р. було скасовано застосування такого покарання, як биття різками та палками як основного, а також такого додаткового покарання, як виставлення винної особи на публічний огляд; імператорським патентом від 17 січня 1850 р. було декриміналізовано самовбивство та скасовано застосування таких покарань: найтяжче ув'язнення та роботи на галерах [2, s. 98]. Застосування кримінального кодексу 1803 р. значно ускладнило прийняття Кримінального процесуального кодексу від 17 січня 1850 р. Необхідно зазначити, що Кодекс 1850 р. не поширював своєї дії на територію Галичини. Кримінальний процесуальний кодекс від 17 січня 1850 р. впроваджував поділ кримінально караних діянь на тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки. В той же час чинний Кримінальний кодекс 1803 р. зберігав поділ на тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки, що спричиняло колізії у застосуванні згаданих норм матеріального та процесуального кримінального права. Враховуючи вищенаведені факти, у березні 1850 р. кодифікаційна комісія подала імператору новий проект Кримінального кодексу, в основу якого було покладено положення діючого Кримінального кодексу 1803 р. з урахуванням внесених у нього змін. Більшість членів кодифікаційної комісії підтримали ідею, що новий кодекс повинен ґрунтуватися на нормах діючого кодексу з внесенням у нього необхідних змін та доповнень, а позиція деяких її членів про прийняття цілком нового кодексу не знайшла підтримки комісії. Цей проект було санкціоновано патентом імператора Франца Йосифа I 1852 р. як новий Кримінальний кодекс для всієї Австрійської імперії – Кримінальний закон про тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки (в історико-правовій науці його ще називають загальним Кримінальним кодексом Франца-Йосифа) [3, s. 22–23]. Цей Кодекс набрав чинності 1 вересня 1852 р. і, як зазначалося в патенті імператора, яким він вводився в дію, «кримінальний закон 1852 р. є новим виданням кримінального закону про тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки від 3 вересня 1803 р. з урахуванням всіх змін та доповнень, внесених законами, виданими після 1803 р., а також він вводить в дію деякі нові положення». У цьому Кодексі, на відміну від Кримінального кодексу 1803 р., було розділено законодавче регулювання матеріального та процесуального кримінального права (питання процесуального права до 1853 р. регулювались нормами Кримінального кодексу 1803 р. та Кримінального процесуального кодексу від 17 січня 1850 р., з 1853 р. до 1873 р. – законом про кримінальне судочинство від 29 липня 1853 р., а з 1873 р. до 1918 р. – нормами Кримінального процесуального кодексу від 23 травня 1873 р.).

Важливим поштовхом до прийняття Кримінального кодексу 1852 р. був також і імператорський патент від 31 грудня 1851 р., яким були визначені принципи законотворчої діяльності в Австрійській імперії. Згідно з положеннями цього патенту кримінальний закон про злочини та тяжкі поліцейські проступки від 3 вересня 1803 р. повинен був регулювати кримінально-правові відносини на всій території Австрійської імперії, яка значно розширилась порівняно з 1803 р., що було неможливим без його перегляду. Новий кримінальний кодекс повинен був поширювати свою дію не лише на територію, де раніше діяв Кримінальний кодекс 1803 р., а й на ті краї Австрійської імперії, де він не діяв: в Угорському королівстві, Хорватському королівстві, королівстві Славонії, Великому князівстві Семигородському (Трансільванському), Великому князівстві Краківському, Сербському воєводстві, а також на землях колишнього Темешварського банату [4, s. 288–289]. Кримінальний кодекс 1852 р. не поширював своєї дії на території Військової Границі, де регулювання питань матеріального кримінального права відбувалось відповідно до положень військового кримінального права, зокрема Австрійського військового кримінального кодексу від 15 січня 1855 р. У 1878 р. був прийнятий Угорський Кримінальний кодекс, у зв'язку з чим Австрійський Кримінальний кодекс 1852 р. на території Угорського королівства втратив свою чинність. Для Боснії та Герцеговини, яка була приєднана до Австро-Угорської монархії у 1878 р., був виданий окремий кодекс від 26 червня 1881 р., що набрав чинності 1 вересня 1881 р. Цей Кодекс ґрунтувався на положеннях Австрійського військового кримінального кодексу від 15 січня 1855 р., а саме на тих нормах, які регулювали питання загальних злочинів та проступків.

Кримінальний кодекс 1852 р., що був зреформованим перевиданням Кримінального кодексу 1803 р., на думку багатьох тогочасних вчених та правників, не відповідав вимогам нових соціально-економічних та політичних відносин другої половини XIX ст. Проте незважаючи на це, тогочасна влада не вбачала потреби у прийнятті цілком нового кримінального кодексу. Прийняття нового кримінального кодексу вимагало б скасування Кримінального кодексу 1852 р., що було неможливо в умовах панування в Австрійській імперії у 1849–1860 рр. неоабсолютизму [5, с. 81–90]. Неоабсолютизм був періодом відновлення абсолютної влади імператора, загострення національних відносин, відсутності загальнодержавного представницького органу та конституції. Це була реакція консервативно налаштованих правлячих кіл на перші спроби втілення в життя ліберально-демократичних реформ, пов'язаних з революцією 1848 р. [6, с. 186]. Тому зреформоване перевидання Кримінального кодексу 1803 р. (тобто Кримінальний кодекс 1852 р.) тогочасна влада вважала завданням, виконання якого вимагало менше часу, ніж прийняття нового кодексу, а окрім цього, вона хотіла зберегти Кодекс 1803 р. як «діло, яке було натхненне духом більшого консерватизму» [7, s. 654].

Хоч від часу прийняття Австрійський Кримінальний кодекс 1852 р. зазнав багатьох змін та доповнень, цього було недостатньо для того, щоб він відповідав вимогам тогочасного розвитку правової науки та суспільних відносин. З кожним днем в Австрійській імперії формувалось переконання, що

дійсного «прогресу» в сфері кримінального права можна буде досягти тільки після «розриву» з традиціями давніх кодексів і прийняття цілком нового кримінального кодексу [8, s. 32]. Також зростало невдоволення юристів, які вимагали скасування смертної кари, лібералізації норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх та скасування норми про застосування статей Кримінального кодексу за аналогією [9, с. 33].

У зв'язку з цим імператор 16 лютого 1861 р. видав патент про створення комісії та початок розробки нового кримінального кодексу. Однак до прийняття нового кримінального кодексу так і не дійшло, праця над ним зупинилась на рівні законопроектів. З 1863 р. (проект Ф. Гиє) і до 1905 р. (проект Х. Хегеля) було запропоновано більше 10 варіантів нового кримінального кодексу (наприклад, у 1867, 1869, 1870, 1874, 1881, 1889, 1891, 1897, 1902 рр.) [8, s. 331].

Всі ці законопроекти за часом їх розроблення можна поділити на дві групи.

До першої групи належали три найстарші проекти, а саме: 1) законопроект 1863 р., розроблений професором Ф. Гиє, який викладав кримінальне право на юридичному факультеті Віденського університету; 2) законопроект 1867 р., поданий міністерством юстиції (ще його називали урядовим). Цей законопроект був розроблений комісією, скликаною урядом для обговорення попереднього проекту; 3) законопроект 1870 р., розроблений комісією палати депутатів австрійського парламенту, який ґрунтувався на двох попередніх законопроектах. Ці законопроекти характеризувалися тим, що їх норми врегульовували лише питання, пов'язані з тяжкими злочинами та проступками. Питання, пов'язані зі нетяжкими (звичайними) злочинами, врегульовувались нормами Кримінального кодексу 1852 р. аж до прийняття поліційного кримінального кодексу. Ці законопроекти не були розглянуті на пленарних засіданнях нижньої палати австрійського парламенту (палати депутатів) та не були взяті за взірець для наступних законопроектів [10, s. 332].

До другої групи належали вісім нових законопроектів: 1) законопроект 1874 р., внесений до парламенту тогочасним міністром юстиції Юліушем Глассером. Цей законопроект складався з 514 статей, які були поділені на три розділи: «Загальні положення», «Про тяжкі злочини та проступки», «Про злочини». За основу цього проекту було взято Німецький Кримінальний кодекс 1871 р. Для обговорення цього законопроекту палатою депутатів 17 листопада 1874 р. була скликана комісія на чолі з відомим криміналістом і екс-міністром юстиції Едуардом Хербстом; 2) законопроект 1877 р., який був результатом діяльності вищезгаданої комісії. В історико-правовій літературі його ще називають факультетським. Цей законопроект передбачав скасування смертної кари. Згадані законопроекти стали основою для подальших п'яти законопроектів, які в історико-правовій літературі прийнято позначати римськими цифрами III–VII. Зокрема, це: 1) III законопроект від 14 листопада 1881 р.; 2) IV законопроект від 11 квітня 1889 р.; 3) V законопроект від 2 грудня 1889 р. Він був розроблений комісією, скликаною для обговорення попереднього законопроекту [11, s. 4–5]; 4) VI законопроект 1891 р. Цей законопроект був розроблений урядом з урахуванням деяких змін, запропонованих комісією при обговоренні законопроекту 1889 р.; 5) VII законопроект 1893 р. Він був результатом діяльності комісії, скликаної для обговорення VI законопроекту. Жоден з цих законопроектів не був включений в порядок денний пленарного засідання палати депутатів [6, с. 185]. Працю над наступним законопроектом було розпочато у 1902 р. Він був поданий на розгляд парламенту, відхилений та відправлений на доопрацювання. У 1909 р. доопрацьований проект було подано на повторний розгляд парламенту, але він знову був відхилений та відправлений на доопрацювання. У 1912 р. повторно доопрацьований проект було подано на розгляд австрійського парламенту, однак роботу над ним перервала Перша світова війна [12, s. 193]. Проте до кардинальної реформи австрійського кримінального права так і не дійшло. Як відзначають сучасні дослідники, матеріальне кримінальне право у 1848–1918 рр. зазнало мінімальних змін [13, с. 14].

Кримінальний закон про тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки 1852 р. був чинним у Галичині і Буковині в період їхнього перебування у складі Австрії та Австро-Угорщини. Після припинення існування Австро-Угорської монархії у 1918 р. цей Кодекс був основним кримінальним законом в Західноукраїнській Народній Республіці впродовж листопада 1918 р. – липня 1919 р., а відтак, після приєднання Західної України до складу Польщі у 1921 р. Кримінальний кодекс 1852 р. застосовувався у Галичині до 1932 р. аж до введення там у дію у Польського Кримінального кодексу. А на території Буковини Австрійський Кримінальний кодекс 1852 р. діяв до введення там в дію у 1936 р. Румунського Кримінального кодексу [14, с. 740].

Щодо чинності цього Кодексу в самій Австрії, то необхідно зазначити, що після Першої світової війни австрійським парламентом було затверджено концепцію прийняття спільного Кримінального кодексу для Австрії та Німеччини. Кодифікаційною комісією було розроблено два законопроекти: перший у 1925 р. та другий у 1927 р. Ці законопроекти були подані на розгляд парламентів обох держав. Однак праця над спільним кодексом була зупинена у зв'язку із політичною ситуацією у Німеччині, де у 1933 р. до влади прийшов Адольф Гітлер. Він повністю знівелював роль парламенту як законодавчого органу, а сам вважав ці законопроекти занадто ліберальними, тому їх прийняття стало неможливим. У 1938 р. Австрія увійшла до складу Третього Рейху, а праця над реформуванням австрійського кримінального права була повністю зупинена. Проте певна відокремленість австрійського кримінального права зберігалась. На території Австрії продовжував діяти Кримінальний кодекс 1852 р., але зі змінами, внесеними німецьким законодавством. Новий етап у розробці Австрійського Кримінального кодексу роз-

почався у 1960 р., коли було подано на розгляд парламенту перший законопроект, і тривав до 1974 р. У цей період було розроблено 6 законопроектів – законопроекти 1960 р., 1962 р., 1964 р., 1966 р., 1968 р., 1971 р. Проект кодексу, розроблений у 1971 р., було подано урядом на розгляд парламенту в листопаді 1971 р. 29 листопада 1973 р. цей проект було схвалено нижньою палатою парламенту – Національними зборами, проте верхня палата – Федеральна рада – наклала вето на це рішення. 23 січня 1974 р. більшістю голосів депутатів Національних зборів вето було подолане і новий Кримінальний кодекс Австрії було прийнято. Цей Кодекс вступив у дію 1 січня 1975 р. Отже, з моменту прийняття цього Кодексу, після 123 років дії, Кримінальний кодекс 1852 р. втратив свою чинність [15, s. 193–194].

Висновки. Отже, Австрійський Кримінальний кодекс 1852 р. був основним джерелом кримінального права, одним із засобів протидії злочинності, важливим регулятором кримінально-правових відносин у Галичині і Буковині як складової Австрійської імперії, а з 1867 р. – Австро-Угорської монархії, а також у Першій Австрійській республіці (1918–1938 рр.) на території Австрії, яка була у складі Третього Рейху, і на території незалежної Австрійської республіки, утвореної у 1955 р. Цей Кодекс врегульовував лише питання матеріального кримінального права. Незважаючи на значну кількість актів, якими у нього вносились зміни та доповнення, він діяв аж до 1975 р. Цей факт пояснюється не досконалістю норм цього Кодексу, а лише відсутністю волі правлячої верхівки до прийняття нового Кодексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : [навч. посіб.] / І.Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 408 с.
2. Makiłła D. Historia prawa na ziemiach polskich. Polska podzaborami. II Rzeczpospolita: zaryswykładu / D. Makiłła, Z. Naworski. – Toruń : Towarzystwo wspierania nauki GLOB, 1996. – 170 s.
3. Janka K. Dasösterreichis che Strafrecht / K. Janka. – Dritte Auflage. – Prag ; Wien ; Leipzig : Verlagvom F. Tempsky, 1894.–358 c.
4. Koranyi K. Powszechna historia państwa i prawa / K. Koranyi. – Warszawa : PWN, 1967. – 346 s.
5. Тейлор А.Дж.П. Габсбурзька монархія 1809–1918: історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А.Дж.П. Тейлор. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 260 с.
6. Кіселичник В.П. Львівське міське право (друга половина XIII – початок XX ст.) : [монографія] / В.П.Кіселичник. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 472 с.
7. Hye A. Dasösterreichische Strafgesetzüber Verbrechen, Vergehenund Übertretungenund die Pressordnungvom 27. Mai 1852 / A. Hye. – Wien : Verlagvon Friedrich Manz, 1855. – 883 s.
8. Jaworski I. Zaryspowszechnej historii państwa i prawa / I. Jaworski. – Warszawa : PWN, 1962. – 355 s.
9. Кульчицький В.С. Застосування кодексів австрійського права на території Галичини / В.С. Кульчицький // Третя Всеукраїнська конференція «Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація» : тези. – К., 1995. – С. 32–34.
10. Płaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Cz. 3: Okresmiędzywojenny / S. Płaza. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2001. – 762.
11. Krzymuski E. O najnowszymprojekcie kodeks ukarnegoaustryackiego / E. Krzymuski. – Kraków, 1890. – 60 s.
12. Stooss C. Lehrbuchderoesterreichischen Strafrechts / C. Stoss. – Wienund Leipzig : Verlagvom Franz Deuticke, 1910. – 540 s.
13. Никифорак М.В. Джерела кримінального та кримінально-процесуального права на Буковині у 1775–1918 рр. / М.В. Никифорак // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 91: Правознавство. – Чернівці : ЧДУ, 2000. – С. 14–17.
14. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Видав. дім «ІН ЮРЕ», 2008. – 624 с.
15. Sygit B. Historia prawa kryminalnego / B. Sygit. – Toruń : Zapolex Media, 2007. – 520 s.